

Lietuvos žemės ūkio politikos vertinimas remiantis kokybinės struktūros analizės metodu

Rasa Melnikienė, Dalia Vidickienė

*Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas
V. Kudirkos 18–2, LT-03105 Vilnius*

crossref <http://dx.doi.org/10.5755/j01.ppa.18.1.23128>

Anotacija. XXI a. pradžioje kaimo politika išlieka viena iš svarbiausių viešosios politikos sričių. Šios politikos priemonėms diegti skiriama labai daug finansinių ir žmogiškųjų išteklių. Straipsnio tikslas – holistiškai įvertinti Lietuvos žemės ūkio politikos tikslus, priemones ir pasiekimus, identifikuoti galimas tobulinimo kryptis. Žemės ūkio politikos priemonių, taikytų Lietuvoje po nepriklausomybės atgavimo 1990 m., įvairovė ir pasiekimai analizuojami remiantis kokybinių struktūrų analizės metodu. Aptariama, kaip politikos priemonėmis, siekiant paspartinti industrializacijos procesą Lietuvos žemės ūkyje, ūkininkai buvo skatinami panaudoti šių priemonių kokybinės struktūros galimybes, kad būtų įgyvendinamos ekstensyvaus augimo, intensifikacijos, specializacijos, rizikos valdymo, bendradarbiavimo ir inovacijų strategijos.

Raktažodžiai: žemės ūkio politika, industrializavimas, Lietuva, strategija, kokybinė struktūra.

Keywords: agricultural policy, industrialization, Lithuania, strategy, qualitative structure.

Įvadas

Lietuvos žemės ūkio politika po nepriklausomybės atkūrimo 1990 m. tyrinėta labai menkai, ypač laikotarpis iki 2000 m. Vėlesnis laikotarpis, kai Lietuva rengėsi narystei ES ir tapo jos nare, analizuotas plačiau, tačiau tai daugiausia tyrimai, kuriuose nagrinėjama atskira tema, arba oficialūs dokumentai, kuriuose vertinamos konkrečios valstybinės žemės ūkio ir kaimo programos. Be to, paprastai remiamasi istorinio proceso analize, kai susitelkiama į pasirinktu laikotarpiu taikytas politikos priemones ir jų poveikio įvertinimą kiekybiniais rodikliais.

Aptariant kiekviename žemės ūkio politikos istorijos etape vykdytas valstybines žemės ūkio ir kaimo plėtros programas, išryškintos tam tikros politikos tikslų ir priemonių ypatybės, būdingos atskiriems laikotarpiams, tačiau istoriniu požiūriu

grindžiama analizė per daug orientuota į praeitį ir teikia per mažai informacijos, kad remiantis praeities faktais būtų galima atskleisti bendrą politikos trajektoriją ir tobulinti žemės ūkio politikos sprendimus. Šiame straipsnyje žemės ūkio politikos priemonių, taikytų Lietuvoje per 28 metų laikotarpį po nepriklausomybės atgavimo, įvairovė ir pasiekimai analizuojami remiantis kokybinių struktūrų analizės metodu – akcentuojama tyrinėjamo reiškinių kokybė ir atskleidžiamos visos kokybės dimensijos (Kalinauskas, 1991; Vidickienė, 2013). Tokio tyrimo tikslas – holistiškai įvertinti Lietuvos žemės ūkio politikos pasiekimus siekiant spartinti žemės ūkio industrializacijos procesą. Atsižvelgdami į tai autoriai kelia šiuos uždavinius:

- išanalizuoti, ar Lietuvos žemės ūkio politika skatino visas ūkininkų strategijas, leidžiančias skirtingais būdais panaudoti jų kokybinės struktūros galimybes;
- įvertinti kiekvienos strategijos skatinimo teigiamus ir neigiamus efektus;
- identifikuoti šios politikos tobulinimo kryptis.

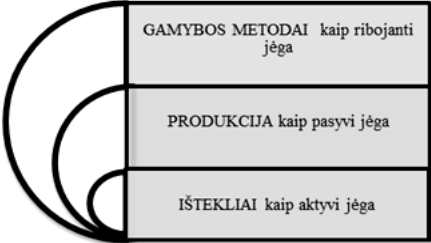
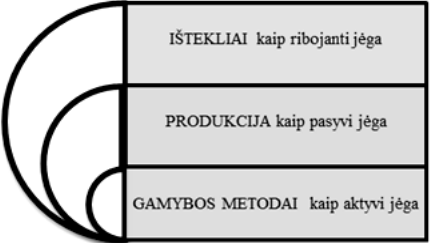
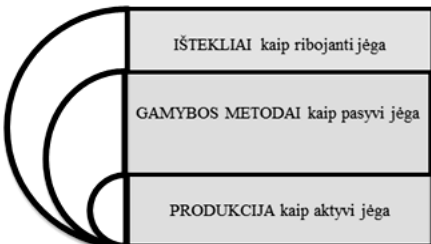
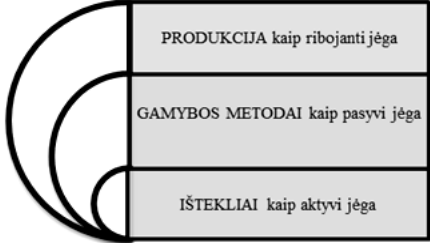
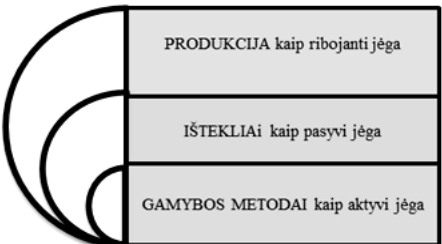

Pasirinkus teorinę prieigą, priešingai nei istorinio proceso analizę, suvokiamas bendras vaizdas ir kritiškai įvertinama oficialiai deklaruojamų Lietuvos žemės ūkio politikos tikslų atitiktis jų įgyvendinimo priemonėms, atskleidžiamos pasiektų rezultatų priežastys, taip pat mokliškai pagrindžiami tolesni politikos formavimo sprendimai.

Teorinis Lietuvos žemės ūkio politikos vertinimo pagrindas

Remiantis kokybinių struktūrų teorija, gamintojo evoliucijos ciklas vyksta siekiant išplėtoti ir patobulinti kokios nors radikalių inovacijų diegimą. Po nepriklausomybės atgavimo 1990 m. Lietuvos žemės ūkio politikos formuotojai rėmėsi nuostata, kad pagrindinė inovacija, užtikrinanti ūkininkavimo kokybės augimą, yra visuotinis žemės ūkio industrializavimas, kuris, anot ekonominę žemės ūkio istoriją tyrinėjančių autorių, prasidėjo tik po Antrojo pasaulinio karo (Federico, 2005), kai dėl masiškai pradėtų diegti mechanizacijos, elektrifikacijos, irigacijos ir chemizacijos procesų agrarinis sektorius išsivysčiusiose šalyse patyrė tikrą revoliuciją (Harwood, 1990; Clunies-Ross, Hildyard, 2013). Tyrimai rodo, kad siekiant paspartinti industrializacijos procesą išsivysčiusių šalių kaimo politikoje buvo susitelkta į šešių rūšių gamybos strategijų, išskirtų kokybinių struktūrų metodu, įgyvendinimo skatinimą (Vidickienė, Melnikienė, 2014). Šios strategijos formuojamos panaudojant tris neatskiriamus ūkininko kokybinės struktūros komponentus: išteklius, gamybos būdus ir produkciją; vienam komponentui suteikiamas aktyvios, antram – pasyvios, o trečiam – ribojančios jėgos vaidmuo (žr. 1 pav.). Trumpai aptarsime kiekvienos strategijos kokybinę struktūrą, stengdamiesi išryškinti organizacinius veiksmus ir pagrindines žemės ūkio politikos priemones (aktyvią jėgą), strategijos tikslą (pasyvią jėgą) ir pasiekimus ribojančią jėgą.

Ekstensyvaus augimo strategija įgyvendinama didinant gamyboje naudojamų išteklių mastą ir taip pasiekiant gaminamos produkcijos apimties augimą. Tačiau pasiekus tam tikrą apsirūpinimo ištekliais prisotinimo lygį masto efektas gali tapti

neigiamas. Remiant ūkininkus, taikančius ekstensyvaus augimo strategiją, svarbiausia priemone laikoma finansinė pagalba išsigyjant daugiau gamybai industrializuoti reikalingų išteklių – žemės ūkio technikos, nes mechanizmai, galintys pakeisti fizinių žemės ūkio mechanizavimo priemonėms išsityti ir valstybės inicijuojamas kreditavimas, taip sudarant sąlygas ūkininkams gauti trūkstamų lėšų ūkiui modernizuoti. Ekstensyvaus augimo strategijai įgyvendinti skirtos paramos

I ERDVINES CHARAKTERISTIKAS ORIENTUOTOS STRATEGIJOS	I LAIKO CHARAKTERISTIKAS ORIENTUOTOS STRATEGIJOS
<p data-bbox="197 460 613 484">1. ESTENSYVAUS AUGIMO STRATEGIJA</p> 	<p data-bbox="744 460 1112 484">2. INTENSIFIKACIJOS STRATEGIJA</p>
<p data-bbox="246 824 604 848">3. SPECIALIZACIJOS STRATEGIJA</p> 	<p data-bbox="744 824 1119 848">4. RIZIKOS VALDYMO STRATEGIJA</p>
<p data-bbox="226 1188 625 1212">5. BENDRADARBIAVIMO STRATEGIJA</p> 	<p data-bbox="789 1188 1074 1212">6. INOVACIJŲ STRATEGIJA</p>

1 pav. Gamintojo kokybinės struktūros komponentų panaudojimo galimybės

Šaltinis: sudaryta autorių.

priemonės, orientuotos didinti industrinei gamybai svarbiausią išteklių žemdirbių ūkiuose, ES ir kitose išsivysčiusiose pasaulio šalyse taikomos iki šiol, tačiau jos tikslingai skirtos, kad tik tokia žemės ūkio produkcijos apimtis augtų, kas užtikrintų šalies ekonominę saugumą.

Intensifikacijos strategija įgyvendinama keičiant gamybos technologijas ir kitus gamybos organizavimo būdus, kad būtų galima per laiko vienetą pagaminti daugiau produkcijos. Ribojančia jėga šioje kokybinėje struktūroje tampa turimų išteklių, visų pirma gamtinių, sunkiai atkuriamas nusidėvėjimas. Industrializuojant žemės ūkį, buvo susitelkta į paramą ūkiams, ypač smulkiesiems, kurie nori kuo intensyviau panaudoti savo žemę, chemizuodami gamybos procesą ir taikydami kitas „žaliosios revoliucijos“ technologijas. Siekiant populiarinti intensyvius žemės ūkio gamybos būdus, buvo subsidijuojami ūkininkų mokymai. ES šalys netgi taikė vyresnio amžiaus ūkininkų paankstinto išleidimo į pensiją schemas, tikėdamosi, kad šiuos ūkininkus pakeitusi jaunesnė karta taikys modernesnes ūkininkavimo technologijas. Kita vertus, ekonominė politika turi atsižvelgti į tai, kad žemės ūkio sektoriaus darbo našumas objektyviai mažesnis nei pramonėje, nes jo augimą riboja gamtiniai veiksniai. Norint išlaikyti žmones išsivysčiusių šalių agrariniame sektoriuje, tenka perskirstyti pajamas žemės ūkio ir kitiems sektoriams. Atsižvelgiant į ribotas žemdirbių galimybes intensyvinti gamybą, ES ir kitose išsivysčiusiose šalyse siekiama, kad, naudojant subsidijas ir intervencines kainas žemės ūkio produktams, ūkininkams būtų užtikrintas minimalus pajamų lygis, nes, anot M. Mazoyerio ir L. Roudarto, „daugumai pasaulio žemdirbių tarptautinės pagrindinių maisto produktų kainos yra pernelyg mažos, kad jie galėtų save išlaikyti ir atnaujinti savo gamybos priemones, dar mažiau galimybių jie turi investuoti į savo ūkį ir jį plėtoti“ (Mazoyer & Roudart, 2006, p. 14).

Specializacijos strategija įgyvendinama, kai gamintojas susitelkia į savo pranašumus ir siekia juos kuo geriau panaudoti gamindamas tik tam tikrus produktus. Ribojančia jėga tampa tai, ar išoriniame pasaulyje šie produktai laikomi tolesnio ekonominio ciklo ištekliumi, kuris vertas prašomos kainos. Prisitaikant prie industrinėje visuomenėje vyraujančios masinės produkcijos gamybos, žemės ūkio politikos priemonėmis dažniausiai remiami ūkiai, gaminantys ir eksportuojantys standartinius žemės ūkio produktus. Anksčiau buvo naudojama gana daug priemonių, padedančių didinti ūkių konkurencingumą (subsidijos eksportuotojams, savo rinkos apsauga muitais ir kt. protekcionistinėmis priemonėmis, intervenciniai pirkimai, intervencinių kainų naudojimas). Tačiau, po ilgamečio ES ir JAV konflikto 1994 m. pasirašius Marakešo susitarimą, Pasaulio prekybos organizacija ėmė riboti naudoti daugelį minėtų priemonių, padedančių didinti tam tikros specializacijos ūkių konkurencingumą tarptautinėse rinkose. Kad kompensuotų praradimus tiems ūkininkams, kurie nukentėjo pereidami prie laisvos prekybos modelio, ES ir JAV pradėjo taikyti tiesioginių išmokų sistemą (Janvry, Key, Sadoulet, 1997; Koning, 2006). Keičiantis maisto ir kitų žemės ūkio produktų vartojimo tendencijoms, pasirinktos specializacijos strategija turi būti nuolat peržiūrima. Todėl jos įgyvendinimo rėmimas, siekiant paskatinti ūkininkus gaminti užsienio rinkose

konkurencingą produkciją, išlieka svarbia žemės ūkio politikos kryptimi, padedančia šaliai apsirūpinti užsienio valiuta ir sukurti pajamų šaltinius savo gyventojams.

Rizikos valdymo strategija įgyvendinama ieškant tokios gamybinių išteklių struktūros, kuri ne tik padėtų kiek įmanoma labiau išnaudoti gamintojo specifinius sugebėjimus, bet ir leistų sumažinti veiklos riziką. Taikant šią strategiją, dalis iš pagrindinės specializuotos veiklos gaunamų išteklių nebereinvestuojama to paties produkto gamybai palaikyti ar plėsti, bet panaudojama kitoms veikloms. Dėl to mažėja totalios gamintojo nesėkmės rizika, nes vienos rūšies produkcijos gamybos nuostoliai dėl nepalankios situacijos rinkoje ar paveikus kitiems veiksniams gali būti padengiami iš kitų rūšių veiklų duodamo pelno. Tačiau prognozuoti, ar išleisus naujus produktus į rinką bus ekonomiškai naudinga, yra gana sudėtinga, tai veikia kaip diversifikavimo iniciatyvas ribojanti jėga. Išsivysčiusių šalių žemės ūkio politika skatina ūkininkus diversifikuoti savo veiklą tiek žemės ūkio sektoriuje, tiek ir plėtojant alternatyvias žemės ūkiui veiklas (Ellis, 2000; Scoones, 2009), nes esant ekonomikos globalizacijai ūkininkavimo sėkmė tampa vis labiau priklausoma nuo pokyčių maisto, energetinių ir kitų žemės ūkiui reikalingų išteklių rinkose (Shiva & Bedi, 2002; Pingali, 2007). Pastaruoju metu rizikos valdymo strategija tapo dar aktualesnė, nes didėja su klimato kaita susijusi ūkininkavimo rizika (Wiebe et al., 2015).

Bendradarbiavimo strategija įgyvendinama ūkininkui koordinuojant savo veiklą su kitais ekonominio proceso dalyviais ir taip sumažinant neprognozuojamą išorinių veiksnių įtaką. Tačiau bendradarbiavimą riboja polinkis konkuruoti ir gebėjimų surasti, kokią naudą duos bendri veiksmai, stoka. Industrializavus žemės ūkį, smulkiuosius ūkininkus kooperuoti labiausiai skatina pasikeitusi rinka. Stambėjant maisto perdirbimo įmonėms, žemės ūkio produktų rinkoje vis dažniau reiškiasi oligopsonija ar monopsonija, kai esama labai daug smulkiųjų ūkininkų, tačiau tik vienas žemės ūkio produkcijos supirkėjas ir perdirbėjas ar tik keletas jų. Kai kuriuose kaimo regionuose oligopsonija ar monopsonija taip pat reiškiasi darbo rinkoje, jei mechanizuojant žemės ūkio gamybos procesą padaugėjo ūkių ir sumažėjo darbdavių, norinčių įdarbinti žemės ūkio darbininkus. Šie rinkos iškraipymai ir augančios transakcinės išlaidos yra rimta priežastis ūkininkams jungtis į kooperatyvus ir imtis grupinių veiksmų (Milford, 2004; Novkovic, 2006; 2008). Siekiant sumažinti rinkos iškraipymus ir padidinti smulkiųjų ūkių gyvybingumą, naudojamos žemės ūkio politikos priemonės, skatinančios ūkininkų kooperatyvų ir gamintojų grupių steigimąsi ir veiklą.

Inovacijų strategija įgyvendinama ieškant būdų, kaip sukurti pasenusių produktų pakaitalus. Tačiau ji būna sėkminga tik tada, kai įveikiama ribojanti jėga – sukuriamas inovatyvus būdas, kaip išleisti naujus produktus į rinką. Per pastaruosius porą dešimtmečių žemės ūkio politika pagrindine inovacija laikė ekologinių produktų gamybos skatinimą. Tačiau akivaizdu, kad problema yra daug didesnė. Akademinėje literatūroje atsiranda vis daugiau darbų, kuriuose teigiama, kad po Antrojo pasaulinio karo vyravęs agroindustrinis aprūpinimo maistu modelis patyrė krizę ir turi būti keičiamas iš esmės (pvz., Marsden, 2003; Van der Ploeg et al., 2010; Rosin et al.,

2013; Wolf et al., 2013). Todėl žemės ūkio politikos formuotojams kyla sudėtingas uždavinys sukonstruoti ir imtis įgyvendinti servitizuotai ekonomikai pritaikytą žemės ūkio rėmimo paradigmą, kai atsižvelgiama į visus krizę sukėlusius aspektus ir siekiama pasinaudoti poindustrinės ekonomikos siūlomomis naujomis galimybėmis, t. y. pradėdant naują žemės ūkio evoliucijos ciklą susitelkiama į paslaugų teikimą.

Lietuvos žemės ūkio politikos pasiekimai

Šiame skyriuje trumpai aptarsime nuodugnaus Lietuvos žemės ūkio politikos, vykdytos 1990–2017 m., tyrimo rezultatus, gautus taikant kokybinės struktūros analizės metodą. Šis metodas leidžia nauju kampu pažvelgti į tikslų, priemonių ir pasiekimų visumą ir pateikti daugiau išvalgų, padedančių tobulinti ateities sprendimus, palyginti su analizėmis, atliktomis vertinant įvairias žemės ūkio ir kaimo plėtros programas pagal kitokias metodikas.

Ekstensyvaus augimo strategija. Įvykus Lietuvos žemės ūkio privatizacijai ir įvykdžius restitucija grindžiamą žemės reformą, pakito ne tik nuosavybės santykiai, bet ir atsirado daugybė naujų žemės ūkio produkcijos gamintojų. Daugumos jų pagrindinis turimas gamybos išteklius buvo žemė ir nuosava darbo jėga. Apsirūpinimas technika ir įranga buvo visų naujai besikuriančių ūkių problema, lemianti jų gaminamos produkcijos apimtį. Didelę dalį gamyboje reikalingos technikos naujai susikūrę privatūs ūkiai įsigijo privatizavę tarybinių ūkių ir kolūkių turtą. Tačiau greitai ėmė aiškėti, kad turimų gamybos priemonių nepakanka, norint užtikrinti efektyvų gamybos procesą. Dalis ūkininkų neturėjo pakankamai lėšų visiškai apsirūpinti reikalinga technika, be to, daugelio privatizuotų žemės ūkio mašinų buvo senos. 2003 m. žemės ūkio surašymo duomenimis, apie trečdaliį Lietuvos traktorių parko sudarė 20 ir daugiau metų senumo traktoriai ir tik 6 proc. traktorių buvo 5 metų senumo.

Atsižvelgiant į žemą Lietuvos ūkių apsirūpinimo technika lygį, žemės ūkio politikos priemonės buvo sutelktos į žemės ūkyje naudojamų išteklių modernizavimą. Parama ūkininkų ūkiams buvo teikiama skiriant lėšas iš nacionalinio biudžeto dar iki įstojimo į ES, o vėliau ir visiems kitiems žemės ūkio subjektams, įsigijusiems naujos žemės ūkio technikos. Prioritetas buvo teikiamas stambesniems, į prekinę gamybą orientuotiems ūkiams. Žemdirbiai daug dėmesio tam, kad įgyvendintų savo ūkyje ekstensyvaus augimo strategiją, apsirūpinant moderniomis gamybos priemonėmis, skyrė tik pradėjus įgyvendinti ES lėšomis finansuojamas programas.

Apibendrinant ekstensyvaus augimo strategijos įgyvendinimo pasiekimus Lietuvoje, galima teigti, kad naudojant šiai strategijai įgyvendinti skirtas priemones labai pakito žemės ūkio subjektų apsirūpinimas ištekliais. Dėl paramos investicijoms ypač pagerėjo apsirūpinimas traktoriais. 2017 m., palyginti su 2005 m., traktorių padaugėjo daugiau nei 2 kartus, trečdaliu padidėjo gamybinių patalpų: grūdų, daržovių, vaisių saugyklų, plotas. Be to, buvo pasiektas ūkių stambinimo tikslas. Prieš Lietuvai tampa ES nare, vidutinis ūkio dydis Lietuvoje tesiekė 9,3 ha. Praėjus beveik trims nepriklausomos Lietuvos gyvavimo dešimtmečiams, vidutinis ūkio dydis buvo 19,6 ha. Tačiau įgyvendinus ekstensyvaus augimo strategiją atsirado ne tik

teigiamų efektų – vidutinis ūkis Lietuvoje augo sparčiau mažėjant smulkių ūkių, o tai sukėlė daugelio kaimo regionų gyvybingumo problemas. 2016 m. ūkio struktūros tyrimo duomenimis, 4 proc. didesnių nei 100 ha ūkių valdė daugiau nei pusę žemės ūkio naudmenų. Sukurti tokią situaciją žemėvaldoje padėjo taikomas rėmimo mechanizmas, nes stambesni ūkiai, turėdami daugiau galimybių skolintis, aktyviai naudojami investicine parama, o dalį nuosavų finansinių išteklių nukreipė žemei įsigyti. Prie ūkių stambėjimo ypač prisidėjo 2007–2013 m. taikytas ES tiesioginių išmokų modelis, kuris ūkio gaunamą paramą susiejo su valdomu žemės ūkio naudmenų plotu. Kuo daugiau ūkis valdė žemės, tuos daugiau jis gavo išmokų, o išmokų lėšas galėjo panaudoti žemei įsigyti.

Intensifikacijos strategija. Smulkiuosiuose ūkiuose žemės ūkio gamybos mechanizavimas pasiteisino tik tam tikrose gamybos grandyse. Daugeliu atvejų, įsigijus brangią žemės ūkio techniką, mažame ūkyje ne sumažėdavo, bet padidėdavo darbų savikaina, nes technika nebuvo naudojama visą laiką. Neturint galimybės plėsti valdomo žemės ploto, mažesniems ir vidutiniams ūkiams buvo svarbu sugebėti įgyvendinti intensifikacijos strategiją, kuri remiasi geresniu turimų išteklių (kapitalo, darbo ir žemės) panaudojimu ir sudaro galimybes ne tik stambiais, bet ir mažiesiems ūkiams padidinti gamybos produktyvumą ir gauti pragyvenimui reikalingų pajamų.

Lietuvai atgavus nepriklausomybę, buvo ypač svarbu didinti ūkininkų pajamas, kurios buvo daug mažesnės nei kituose sektoriuose. Statistikos departamentui 1996 m. pradėjus tirti namų ūkių pajamas, paaiškėjo, kad, net taikant tam tikras pajamų lygio palaikymo priemones, vidutinės žemdirbių namų ūkių pajamos tesudarė 76 proc. vidutinių Lietuvos namų ūkio pajamų. Gamybos intensifikaciją labiausiai paskatinti reikėjo mažuosiuose ūkiuose, kuriuose pajamos buvo gerokai mažesnės už vidutines. Lietuvos ūkiuose pasitelktas priemonės intensifikacijos strategijai skatinti galima suskirstyti į šias grupes:

- 1) priemonės, didinančios ūkio apyvartines lėšas ir skatinančios ūkininkus tęsti veiklą;
- 2) parama, padedanti pritaikyti ūkiuose intensyvias technologijas;
- 3) parama, skirta kartų kaitai paskatinti, tikintis, kad jaunieji ūkininkai bus labiau aktyvūs taikydami intensyvias technologijas.

Pirmoji priemonių grupė turėjo palaikyti tokio lygio Lietuvos žemdirbių pajamas, kad nenorėtų mesti ūkininkavimo ir ieškoti kitų pajamų šaltinių ar apskritai kraustytis gyventi į miestą. Ypač sudėtinga padėtis susidarė blogesnės žemės kokybės ir kalnuoto reljefo regionuose Rytų ir Vakarų Lietuvoje, kur ūkininkų gaunamas derlius buvo daug mažesnis nei vidutiniškai Lietuvoje. Kilo grėsmė, jog šiose vietovėse ūkininkaujantys žemdirbiai gali visai atsisakyti žemės ūkio gamybos, nes ūkiai ne tik neturėjo ekonominių išteklių plėsti veiklą, bet ir nepajėgė uždirbti pragyvenimui reikalingų pajamų, todėl jiems buvo mokamos papildomos išmokos. Atsiradus daugiau pajamų net ir mažesni ūkiai galėjo padidinti apyvartines lėšas ir įsigyti daugiau trąšų ir augalų apsaugos priemonių, pašarų priedų ir kt. medžiagų, didinančių augalų derlingumą ir gyvulių produktyvumą.

Antrosios priemonių grupės aktualumą Lietuvoje lėmė po agrarinės reformos smarkiai kritę žemės ūkio kultūrų derlingumo ir gyvulių produktyvumo rodikliai. Dėl šios priežasties parama buvo teikiama ūkiams, įsigijusiems didesnio produktyvumo sėklų ir veislinių gyvulių, skatinama veislininkystė, finansuojama gyvulių produktyvumo kontrolės sistema. Prie intensyvių technologijų taikymo prisidėjo ir nuo 1993 m. pradėjusi veikti valstybės subsidijuojama konsultavimo sistema, kuri padėjo ūkininkams gauti daugiau informacijos apie intensyvias technologijas. Įgyvendinant šias priemones, Lietuvoje gerokai išaugo produktyvumo rodikliai. Bendroji žemės ūkio produkcija, tenkanti 1 ha, per 1997–2017 m. išaugo daugiau kaip 5 kartus.

Trečioji priemonių grupė buvo taikoma atsižvelgiant į ūkininkų amžiaus struktūrą. 2003 m. surašymo duomenimis, ūkių valdytojai iki 40 m. tesudarė 15 proc., o du trečdaliai buvo 50 m. ir vyresni. Kartų kaita Lietuvoje buvo skatinama raginant priešpensinio amžiaus ūkininkus pasitraukti iš žemės ūkio verslo ir teikiant paramą jaunesiems ūkininkams įsikurti. Ši priemonė nepasiteisino, nes jaunųjų ūkininkų išsilavinimas nebuvo aukštesnis nei besitraukiančių ūkininkų.

Intensifikacijos strategiją įgyvendinti skatinančios paramos priemonės buvo naudingos tuo, kad Lietuvos žemės ūkio subjektai ėmė geriau organizuoti savo veiklą ir skirti papildomų išteklių gamybos intensyvumui didinti. Tačiau intensifikacijos strategijos rezervai beveik išnaudoti, tolesnį jos įgyvendinimą Lietuvoje riboja didėjantys aplinkos apsaugos reikalavimai ūkiams, kylantys dėl būtinybės mažinti cheminę aplinkos taršą ir klimato kaitą.

Specializacijos strategija. Specializacijos strategijos įgyvendinimas nuo pat Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo turėjo tapti vienas iš svarbiausių žemės ūkio politikos prioritetų, nes perėjus iš planinio ūkio sistemos į rinkos ekonomikos sistemą reikėjo rūpintis ne tik vidaus paklausos tenkinimu, bet ir tuo, kokiose užsienio rinkose bus parduodama žemės ūkio produkcija. Nuo pasirinkimo, kokie žemės ūkio produktai vyraus Lietuvos eksporto struktūroje, priklauso žemės ūkio sektoriaus konkurencingumas ir jo indėlis į šalies prekybos balansą ir bendrą ekonomikos augimą.

Po nepriklausomybės atkūrimo Lietuva dėjo pastangas, kad išsaugotų tradicines rinkas Rusijoje ir kitose buvusio sovietinio bloko šalyse. Kadangi jose didžiausią paklausą turėjo gyvulininkystės produktai, šią specializaciją buvo stengiamasi palaikyti. Vėliau, Lietuvai tapus ES nare, atsivėrė galimybės pasinaudoti bendrosios rinkos galimybėmis ir ES skiriamomis paramos lėšomis. Lietuvoje taikytas ūkių specializacijos skatinimo priemones galima suskirstyti į dvi grupes:

- 1) tarptautinės prekybos reguliavimo priemonės;
- 2) priemonės, įgyvendinamos mikrolygiu.

Keičiantis požiūriui į apribojimus tarptautinėje prekyboje, Lietuva tik labai trumpą laikotarpį naudojo protekcionistines priemones (muitus, kvotas, licencijas) žemės ūkio produktų tarptautinei prekybai reguliuoti. Galimybė pasinaudoti šiomis priemonėmis sumažėjo viena po kitos pasirašius laisvosios prekybos sutartis. Be to,

1992 m. Lietuva pasirašė sutartį su ES dėl ekonominio, komercinio ir prekybinio bendradarbiavimo, o 1994 m. – dėl laisvosios prekybos. Lietuvos narystė ES atvėrė galimybę laisvai prekiauti bendroje rinkoje ir sumažino paramos poreikį. Vietoj protekcionistinių priemonių buvo pradėtos teikti eksporto subsidijos.

Priemonės, įgyvendinamos mikrolygiu, skatino ūkius gaminti tokius žemės ūkio produktus, kurių gamyba dėl vietinių išteklių įgyja konkurencinių pranašumų, perdurbimo įmones skatino gerinti produkcijos kokybę. Ne tik nepriklausomybės pradžioje, bet ir vėliau visuose strateginiuose dokumentuose, skirtuose kaimo politikai, pirmenybė buvo teikiama tradicinei Lietuvos specializacijai, t. y. gyvulininkystės produktų gamybai, kaip labiausiai atitinkančiai Lietuvos gamtinius išteklius ir ūkininkų žinias. 1990 m. gyvulininkystės produkcija sudarė 60 proc. bendrosios žemės ūkio produkcijos. Tačiau nuo pat žemės ūkio privatizacijos pradžios ūkiams specializuotis gyvulininkystėje atsirado daug kliūčių. Restitucijos principu pagrįsta žemės reforma lėmė, kad formuojantis naujiems ūkiams nebuvo galimybės panaudoti daugelio gamybinių gyvulininkystės pastatų. Dėl šios priežasties jau reformos laikotarpiu gerokai sumažėjo gyvulių. Vėliau paskata ūkiams atsisakyti gyvulininkystės tapo nuo 2004 m. iki 2013 m. taikytas ES tiesioginių išmokų modelis, ūkininkų gaunamą paramą siejantis su jų valdomos žemės plotu. Toks modelis buvo pasirinktas tikintis, kad jis skatins ūkius orientuotis į rinkos poreikius ir nekels perprodukcijos grėsmės. Deja, taikant šį paramos modelį, nepavyko išvengti poveikio gaminamos žemės ūkio produkcijos struktūrai. Susiejus ūkiui mokamų tiesioginių išmokų sumą su valdomu žemės plotu, didesnė parama teko tiems ūkiams, kurie gamino produkciją, kuriai reikia daug žemės išteklių ir mažai darbo ir kapitalo. Taigi Lietuvos ūkininkai palaipsniui perėjo prie javų ir rapsų auginimo. Ūkininkų sprendimus lėmė ir tai, kad Lietuvoje buvo atsisakyta tam tikrų iki ES narystės specializuotiems gamintojams mokamų subsidijų, pvz., remiant linų ir kiaulininkystės sektorius, o dalis nacionalinių išmokų, skirtų tam tikros rūšies produkcijos gamintojams (pvz., pieno), buvo mokamos atsižvelgiant į ūkių veiklos istoriją, t. y. paramos suma ūkiui buvo fiksuojama tam tikrais metais ir nebekito priklausomai nuo gamybos apimties. Nuo 2014 m. paramos modelyje atsirado papildomos išmokos sunkumų patiriantiems sektoriams. Lietuva nesiėmė naudoti šios priemonės pageidaujamai specializacijai stiprinti ir priėmė sprendimą šią paramą paskirstyti visiems žemės ūkio sektoriams, įskaitant ir javų augintojus.

Žemės ūkio produkcijos struktūros pokyčiai rodo nesugebėjimą išsaugoti Lietuvos gamtines sąlygas atitinkančią gamybos kryptį. 2017 m. 62 proc. žemės ūkio produkcijos teko augalininkystei, o 38 proc. – gyvulininkystei. Nuo 2014 m. grūdai tapo svarbiausia Lietuvos eksporto preke. Pastaraisiais metais gyvulininkystės produkcijos apimtis sumažėjo tiek, kad jų nebepakanka Lietuvos maisto pramonei apsirūpinti žaliava. Esant naujos prekybos su užsieniu tendencijoms ir besikeičiant vartotojų poreikiams, orientuotiems į sveikesnę mitybą, reikia peržiūrėti Lietuvos žemės ūkyje susiklosčiusias specializacijos kryptis ir apsvarstyti, ar persiorientavimas į tam tikrų vidaus rinkos poreikių tenkinimą nebūtų šaliai ekonomiškai ir socialiai naudingesnis nei dabartinis žaliavos eksportas.

Rizikos valdymo strategija. Priemonės, sudarančios prielaidas ūkių pajamų stabilumui palaikyti, Lietuvoje buvo taikomos dar iki Lietuvai įstojant į ES, tačiau priemonių ir paramos padaugėjo pradėjus įgyvendinti ES paramos programas. Žemės ūkio subjektams teikiamas paramos priemonės rizikai valdyti galima suskirstyti į tris grupes:

- 1) priemonės žemės ūkio veiklai įvairinti;
- 2) priemonės ūkių likvidumui ir mokumui valdyti;
- 3) valstybės parama krizinėms situacijoms valdyti (dėl ekstremalių gamtinių reiškinių, ligų protrūkių ir supirkimo kainų kritimo).

Pagrindinis rodiklis, leidžiantis apibendrintai vertinti žemės ūkio subjektų pastangas įgyvendinti rizikos valdymo strategiją diversifikuojant veiklą, yra ūkiuose sukurtos produkcijos ir paslaugų struktūros pokyčiai. Vertinant šio rodiklio dinamiką galima teigti, kad rizikos valdymo strategijos poveikis žemės ūkio politikos priemonėmis skatinant ūkius įvairinti veiklą Lietuvos kaime kol kas nėra didelis. Statistikos departamento skelbiami duomenys rodo, kad parama žemės ūkio veiklai įvairinti sėkmingiau pasinaudojo žemės ūkio bendrovės. Pajamos iš ne žemės ūkio veiklos jų pajamų struktūroje 2017 m. pasiekė 10 proc. Tačiau ūkininkų ūkiams ši strategija buvo mažai būdinga: ūkininkų ūkiuose pajamos iš kitų veiklų nuo 2010 m. mažėjo ir 2017 m. tesudarė 2,9 proc. Ūkininkai rinkosi kitą rizikos valdymo alternatyvą – jie siekė gauti papildomų pajamų iš veiklų, nesusijusių su ūkiu, pvz., iš samdomo darbo. 2017 m. tokio pobūdžio pajamos sudarė apie penktadalį visų ūkininko šeimos pajamų, o ūkiuose iki 10 ha – beveik pusę pajamų.

Rizikos valdymo strategijai įgyvendinti Lietuvoje taip pat buvo pasitelktos priemonės, padedančios ūkininkams sumažinti riziką dėl išaugusios klimato kaitos. Nuo 2007 m. Lietuvoje pradėjo veikti nauja ūkių rizikos, susijusios su gamtos reiškiniais, valdymo sistema. Ūkininkai buvo skatinami dalį pajamų skirti draudimui, kad patyrę nuostolių galėtų gauti draudimo išmokas. Valstybė prisidėjo teikdama dalinę draudimo įmokų kompensaciją. Tačiau šis rizikos valdymo būdas nėra populiarus tarp ūkininkų: 2016–2017 m. apdrausta buvo tik 6,7 proc. visų pasėlių ploto.

Mažą žemdirbių aktyvumą taikant tokius rizikos valdymo metodus kaip veiklos diversifikavimas ir draudimas lėmė tai, kad žemdirbiams gaunant tiesiogines išmokas gerokai sumažėjo pajamų svyravimas ir verslas tapo pelningas net ir nesėkmingais metais. Verslo riziką mažinantis politikos vaidmuo sustiprėjo nuo 2004 m., nes Lietuvai pradėjus naudotis ES paramos priemonėmis sparčiai augo žemės ūkio subjektams mokama tiesioginių išmokų (mokamų ES ir nacionalinėmis lėšomis) suma. Vidutiniškai per 2004–2017 m. išmokos siekė 69 proc. žemės ūkio subjektų gaunamų verslo pajamų. Mažieji ūkiai, kuriems mokama tiesioginių išmokų suma buvo nepakankama verslo rizikai sumažinti, pamažu traukėsi iš verslo. Statistikos departamento duomenimis, per 2010–2016 m. ūkių sumažėjo ketvirtadaliu.

Bendradarbiavimo strategija. Formuojant Lietuvos kaimo politiką, bendradarbiavimo poreikis pirmiausia buvo suvokiamas kaip pagalba mažiesiems

ūkiams, kurie veikdami kartu gali sustiprinti savo vaidmenį kuriant vertę. Po Lietuvos nepriklausomybės atgavimo pradėjus žemės ūkio reformą susikūrė daug smulkiųjų ūkių. Jie dominavo Lietuvos žemės ūkio produkcijos gamintojų struktūroje ir praėjus dešimtmečiui. 2003 m. žemės ūkio surašymas parodė, kad net 62 proc. ūkių dydis buvo iki 5 ha, o 20 proc. ūkių – nuo 5 iki 10 ha. Esant tokiai situacijai, žemdirbių kooperacija galėjo tapti svarbi priemonė didinant mažųjų ūkių galimybes išlikti rinkoje. Be to, 1992 m. buvo įgyvendinta valstybinių žemės ūkio aptarnavimo ir žemės ūkio produkcijos perdirbimo įmonių, kurios galėjo tapti stambiais daug narių turinčiais kooperatyvais, privatizacija. Tai lėmė, kad kooperacijos judėjimą Lietuvoje teko pradėti nuo pradžių, imantis steigti naujas kooperatines įmones žemės ūkio gamybai organizuoti ar paslaugoms jai teikti (Lietuvos..., 2000).

Bendradarbiavimo strategijai įgyvendinti skirtas priemonės Lietuva pradėjo taikyti priėmusi Kooperatinių bendrovių įstatymą, nuo 1994 m. Įstatymu buvo apibrėžtas žemės ūkio kooperatinių bendrovių statusas ir sukurtos išskirtinės galimybės žemės ūkio kooperatyvams pasinaudoti paramos lėšomis. Žemės ūkio kooperatyvai buvo apibrėžti kaip pirminę žemės ūkio gamybą plėtojančios arba paslaugas žemės ūkio subjektams teikiančios kooperatiniais pagrindais veikiančios įmonės, kurių nariai yra susiję su žemės ūkio veikla. Susiaurinus kooperatinių bendrovių, kurios galėjo pasinaudoti ES paramos kaimui programomis, segmentą iki žemės ūkio kooperatyvų, kitas ūkininkams naudingas veiklas vykdančioms kooperatyvams, pvz., kredito unijoms ar vartotojų kooperatyvams, parama nebuvo skiriama, dėl to gerokai sumažėjo tokių kooperatyvų, sumažėjo jų veiklos apimtis.

Nuo nepriklausomybės atkūrimo įgyvendintas paramos žemės ūkio kooperatyvams priemonės galima suskirstyti į dvi grupes:

- 1) pagalba žemės ūkio kooperatyvams įsikurti (tam tikrų steigimo ir pirmųjų veiklos metų išlaidų padengimas, mokymų ir konsultacijų, mokslinių tyrimų kooperacijos klausimais finansavimas);
- 2) priemonės jau veikiančių žemės ūkio kooperatyvų veiklos efektyvumui didinti (parama investicijoms į žemės ūkio techniką ir įrenginius, parama logistikai, rinkodarai, parama investicijoms į žemės ūkio produkcijos perdirbimą, paskolų garantijos ir kt.).

Lietuvos žemės ūkio politikos priemonių analizė leidžia daryti išvadą, kad teikiant paramą bendradarbiavimo strategijai įgyvendinti buvo keliamas tikslas didinti kooperatyvų ir jų narių skaičių, nes kuo daugiau narių, tuo daugiau ūkių gauna naudą dėl bendradarbiavimo. Tačiau patikimų duomenų, koks yra realiai veiklą vykdančių žemės ūkio kooperatyvų ir jų narių skaičius, nėra. 2010 m. žemės ūkio surašymo metu buvo klausama ūkininkų apie jų dalyvavimą kooperatyvų veikloje. Lietuvos statistikos departamento duomenimis, tik 1,2 proc. ūkių nurodė, kad yra kooperatyvo nariai. Žemės ūkio rūmai, remdamiesi Registrų centro duomenimis, 2016 m. atliko kooperatyvų apklausą, kuri rodo mažą ūkininkų įsitraukimo į kooperaciją mastą ir aktyvų kooperatyvų steigimąsi siekiant gauti paramą. Šios apklausos rezultatai parodė, kad kooperatyvų, kurie turi žemės ūkio kooperatyvo statusą, suteikiantį teisę

gauti paramą, buvo beveik 60 proc. 72 proc. kooperatyvų sudarė mažiau nei 10 narių ir tik 7 proc. kooperatyvų sudarė daugiau kaip 100 narių. Be to, iš 300 registruotų įvairių veiklą vykdančių kooperatinių darinių penktadalio veikla buvo sustabdyta arba nutraukta. Taigi, apibendrinant bendradarbiavimo strategijos skatinimo pasiekimus Lietuvos žemės ūkio sektoriuje, galima teigti, kad panaudojant šiai strategijai įgyvendinti skirtas priemones į kooperacijos procesą buvo įtraukta tik labai nedaug ūkių.

Inovacijų strategija. ES taikomos inovacijos, atsiradusios siekiant sumažinti per daug intensifikuotos žemės ūkio gamybos keliamą neigiamą poveikį aplinkai ir bioįvairovei, aprūpinti gyventojus sveikesniais žemės ūkio produktais ir grindžiamos žiedinės ekonomikos, bioekonomikos ir dalijimosi ekonomikos koncepcijomis, atėjo ir į Lietuvą. Kad jos būtų labiau įgyvendinamos, buvo būtinos technologinės ir socialinės inovacijos. Priemonės, kuriomis Lietuvos valstybė skatino ūkininkus diegti inovacijas, galima suskirstyti į dvi rūšis:

- 1) inovacijos, didinančios žinių sklaidą apie technologines ir socialines inovacijas, skatinančios mokslo institucijų ir ūkininkų bendradarbiavimą;
- 2) inovacijos, skatinančios ūkininkus taikyti inovatyvius gamtai draugiškus ūkininkavimo būdus.

Pirmaisiais nepriklausomybės metais inovacijų strategija buvo tapatinama su parama moksliniams tyrimams. Lietuvai tapus ES nare, pereita prie platesnio inovacijos sąvokos traktavimo ir antrosios kartos inovacijų politikos, kai remiamos inovacijos, sukurtos atsižvelgiant į rinkos poreikius, nevykdant naujų mokslinių tyrimų. Pagrindiniai inovacijų strategijos skatinimo veiksmai, skirti žemės ūkio ir maisto sektoriaus problemoms spręsti, buvo numatyti 2010–2020 m. Lietuvos inovacijų strategijos įgyvendinimo plane ir po 2007 m. įgyvendinamose Kaimo plėtros programose. Šiuose dokumentuose numatytos priemonės, susijusios su žemės ūkiu, daugiausia buvo orientuotos į technologines inovacijas. Kaip ypatingos svarbos inovacijos buvo išskirtos naujos technologijos, taikomos plėtojant alternatyvių energijos šaltinių (vėjo, saulės, biodujų ir kt.) naudojimą ir šios srities verslą. Nuo 2007 m. buvo finansuojamos mokslo įstaigų lauko dienos, seminarai ir parodomieji bandymai, kuriuose ūkininkai buvo kviečiami susipažinti su naujovėmis. Tačiau duomenys apie tai, koku mastu šios inovacijos buvo įdiegtos ūkiuose, nebuvo renkami.

Siekiant pritaikyti visas Lietuvos gyventojų turimas žinias, kad būtų diegiamos inovacijos žemės ūkyje, 2007 m. buvo įsteigtos dvi naujos institucijos: integruotas mokslo, studijų ir verslo centras „Slėnis Nemunas“ ir Kaimo tinklas. Abi šios institucijos turėjo tapti daugiašaliais bendradarbiavimo tinklais, kuriančiais Lietuvos kaimiškiesiems regionams ir žemės ūkiui aktualiausių inovacijų platformas ir sutelktomis jėgomis ieškančiais būdų jas įgyvendinti. Nuo 2014 m. remiant inovacijų strategiją pradėta finansuoti Europos inovacijų partnerystės (EIP) priemonė, kuri skatino mokslininkus ir konsultantus taikyti mokslo žinias ūkininkų praktinėms problemoms spręsti. Tačiau per 2014–2018 m. buvo pradėta įgyvendinti tik 12 EIP

projektų, kuriuose dalyvauja vos kelios dešimtys ūkininkų.

Inovacijų strategijos, siekiančios taikyti gamtai draugiškus ūkininkavimo būdus, iniciatoriai Lietuvoje buvo pilietiškai nusiteikusi žemdirbių visuomenės dalis, pasirinkusi gaminti ekologišką produkciją, o ne žemės ūkio politikai, susitelkę į po privatizacijos sumažėjusią žemės ūkio produkcijos apimtį ir eksportą, ir aplinkosaugos nelaikė svarbia problema. Aktyviausiai inovacijų strategiją propagavo po nepriklausomybės paskelbimo įsisteigęs ekologinis judėjimas „Tatula“. „Tatulos“ iniciatyva nuo 1993 m. Šiaurės Lietuvos karstinio regiono 194 tūkst. ha plote buvo įgyvendinama pirmoji bandomoji ekologinės žemdirbystės programa, kurią parėmė Vyriausybė. Pamažu karstinio regiono projektas išplito po visą Lietuvą, o Lietuvai tapus ES nare ekologiniam ūkininkavimui remti buvo pradėtos naudoti ES paramos lėšos. Ekologinio ūkininkavimo skatinimo priemonės buvo populiarios tarp Lietuvos ūkininkų, tai leido pasiekti vieną didžiausių ES ekologinio ūkininkavimo augimo tempą. 1997 m. Lietuvoje veikė 106 ekologiniai ūkiai, kurie valdė 1,6 tūkst. ha sertifikuotų žemės ūkio naudmenų. Iki 2013 m. ekologinių ūkių padaugėjo 24 kartus, o sertifikuotas plotas padidėjo 109 kartus. 2017 m. žemės ūkio naudmenos, kuriose buvo ekologiškai ūkininkaujama, sudarė apie 10 proc. žemės ūkio naudmenų. Sparčiai didėjo vidutinis ekologinis ūkis. 2017 m. jis siekė 96 ha. Kad būtų palaikomas kraštovaizdis ir biologinė įvairovė, buvo svarbi parama didelės gamtinės vertės ūkininkavimui (pvz., išmokos NATURA 2000 teritorijoms, parama ekstensyviai tvarkantiems pievas, ganant gyvulius, maldinės nendrinukės buveinių saugojimas, parama šlapyniams tvarkyti ir kt.), kitos aplinkosauginės priemonės, tačiau jos nebuvo populiarios tarp ūkininkų.

Apibendrinant inovacijų strategijos skatinimo pasiekimus Lietuvoje, reikėtų akcentuoti, kad per mažai panaudojamos netechnologinių inovacijų teigiamos galimybės. Nepaisant to, kad pasaulyje populiarėja dalijimosi ekonomikos idėjos ir tinklaveika bei servitizacija pagrįstos verslo modelių inovacijos, skatinat inovacijų strategiją Lietuvos žemės ūkyje, buvo paremtos vos kelios ūkininkus įtraukiančios tokiems modeliams kurti ir diegti skirtos inovacijos. Todėl inovacijų strategijos įgyvendinimo sėkmė Lietuvoje ateityje labai priklausys nuo to, ar žemės ūkio politikos priemonės skirs pakankamai dėmesio vadybinėms, rinkodarinėms ir socialinėms inovacijoms.

Išvados

1. Išanalizavus Lietuvoje po nepriklausomybės atgavimo taikytas žemės ūkio politikos priemones, išskirtas remiantis kokybinės struktūros analizės metodu, išryškėjo, kad per daug dėmesio buvo skiriama paprasčiausioms ir lengviausiai įgyvendinamoms ekstensyvaus augimo ir intensifikacijos strategijoms. Nepaisant pozityvių pokyčių aprūpinant žemės ūkį gamybos ištekliais, nebuvo atsižvelgta į tai, kad labai daugėjant išteklių ir labai intensyviai naudojant žemę atsiranda neigiamų efektų.

2. Kokybiškai sudėtingesnės, reikalaujančios valdyti daugiau parametrų specializacijos, rizikos valdymo, bendradarbiavimo ir inovacijų strategijos buvo nenuosekliai ir nesistemiškai įgyvendinamos, be to, jas pritaikė nedaug ūkininkų. Ypač

nesėkmingai įgyvendinama specializacijos strategija, nes, užuot visuose strateginiuose dokumentuose deklaravus prioritetą gyvulininkystės produktų gamybai, politikos priemonėmis Lietuvos ūkininkai buvo nukreipti specializuotis auginti javus ir rapsus.

3. Iki šiol Lietuvos žemės ūkio Lietuvoje kaimo politika buvo grindžiama industriniam žemės ūkio ir visuomenės raidos etapui pritaikyta politikos paradigma. Tačiau toliau vystant inovacijų strategijos priemones aiškėja, kad ateityje reikės taikyti daugiau priemonių, susijusių su poindustrinio žemės ūkio vystymo skatinimo būdais. Nors Lietuvos politikai gana skeptiškai žiūri į poindustrinėje visuomenėje besiformuojančią naująją ūkininkų kartą, besiorientuojančią į vietos rinkos aprūpinimą ekologiškais ir (ar) šviežiais maisto produktais ir su žemės ūkiu susijusių paslaugų teikimą ir taikančią servitizuotą, daug veiklų integruojantį verslo modelį (Vidickienė, 2018), vartotojų spaudimu ir ES siūlomais paramos prioritetais nacionalinės politikos reformos neišvengiamai krypta šia linkme. Sėkmingam jų įgyvendinimui būtų naudingi tolesni tyrimai, susiję su kokybinių struktūrų analizės metodo taikymu analizuojant ūkininkų kaip paslaugų teikėjų skatinimo strategijas.

Literatūra

1. Clunies-Ross, T., & Hildyard, N. *The Politics of Industrial Agriculture*. London: Routledge, 2013. doi.org/10.4324/9781315066851.
2. Ellis, F. *Rural Livelihoods and Diversity in Developing Countries*. Oxford: Oxford University Press, 2000.
3. Federico, G. *Feeding the World: An Economic History of Agriculture, 1800–2000*. Princeton: Princeton University Press, 2005.
4. Harwood, R. R. A History of Sustainable Agriculture. In: Edwards CA, Lal R., Madden R., Miller R., and House G. (eds.). *Sustainable Agricultural Systems*, 1990, p. 3–19.
5. Janvry, A., Key, N., Sadoulet, E. Agricultural and Rural Development Policy in Latin America. New Directions and New Challenges. In: *FAO Agricultural Policy and Economic Development Series*. Rome, FAO, 1997.
6. Kalinauskas, I. N. *Najedine s mirom*. Kiev, Oktiabrij, 1991.
7. Koning, N. Lesson to Be Learned From the Common Agricultural Policy of the European Union. In: *Forum on Food Sovereignty*, Niamey, 2006 November, p. 7–10.
8. *Lietuvos žemės ūkis 1999: raida ir perspektyvos*. LAEI, 2000.
9. Marsden, T. *The Condition of Rural Sustainability*. Assen: Uitgeverij Van Gorcum, 2003.
10. Mazoyer, M., Roudart, L. A. *History of World Agriculture: From the Neolithic Age to the Current Crisis*. Eartscan, London/Sterling VA, 2006.
11. Milford, A. Coffee, Co-operatives and Competition: The Impact of Fair Trade. *CMI Report*, 2004 (6).
12. Novkovic, S. Co-operative Business: The Role of Co-operative Principles and Values. *Journal of Co-operative Studies*, 2006, 39(1), p. 5–16.
13. Novkovic, S. Defining the Co-Operative Difference. *The Journal of Socio-Economics*, 2008, 37, p. 2168–2177. doi:10.1016/j.socec.2008.02.009.

14. Pingali, P. Agricultural Growth and Economic Development: A View Through the Globalization Lens. *Agricultural Economics*, 2007, 37, p. 1–12.
15. Rosin, C., Stock, P., & Campbell, H. (eds.). *Food Systems Failure: The Global Food Crisis and the Future of Agriculture*. Routledge, 2013.
16. Scoones, I. Livelihoods Perspectives and Rural Development. *The Journal of Peasant Studies*, 2009, 36(1), p. 171–196. doi: 10.1080/03066150902820503.
17. Shiva, V., & Bedi, G. *Sustainable Agriculture and Food Security: The Impact of Globalisation*. Sage Publications India Pvt Ltd., 2002.
18. Wolf, S. A., & Bonanno, A. (eds.). *The Neoliberal Regime in the Agri-Food Sector: Crisis, Resilience, and Restructuring*. Routledge, 2013.
19. Van der Ploeg J. D., et al. Rural Development: From Practices and Policies Towards Theory. *Sociologia Ruralis*, 2000, 40(4), p. 391–408. doi: 10.1111/1467-9523.00156.
20. Van der Ploeg, J. D., Ye, J., & Schneider, S. Rural Development Reconsidered: Building on Comparative Perspectives from China, Brazil and the European Union. *Rivista di Economia Agraria*, 2010, 65(2), p. 163–190. doi:10.1108/S1057-192220150000022001.
21. Vidickienė, D. *Gamintojo strateginio mąstymo evoliucija pagrįsta kokybinių struktūrų metodu*. Vilnius: Naujosios ekonomikos institutas, 2013.
22. Vidickienė, D. Naujosios ūkininkų kartos poreikiams pritaikytos kaimo politikos teoriniai pagrindai. *Viešoji politika ir administravimas*, 2018, 17(1), p. 54–67. doi:org/10.5755/j01.ppa.17.1.20607.
23. Vidickienė, D., Melnikienė, R. *Kaimo politikos evoliucija*. Vilnius: Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas, 2014.
24. Wiebe, K., Lotze-Campen, H., Sands, R., Tabeau, A., van der Mensbrugge, D., Biewald, A., ... & Müller, C. Climate Change Impacts on Agriculture in 2050 Under a Range of Plausible Socioeconomic and Emissions Scenarios. *Environmental Research Letters*, 2015, 10(8), p. 1–16. doi.org/10.1088/1748-9326/10/8/085010.

Rasa Melnikienė, Dalia Vidickienė

Evaluation of the Lithuanian Agricultural Policy Based on the Analysis of Qualitative Structure

Abstract

At the beginning of the 21st century, rural policy remains one of the most important areas of public policy; huge financial and human resources are devoted to the implementation of this policy measures. The aim of the article is to provide holistic evaluation of the goals, means and key achievements of Lithuanian agricultural policy and to identify possible areas and ways of improvement. The diversity of agricultural policy measures applied in Lithuania after the restoration of independence in 1990 and achievements of the policy are analysed on the basis of new approach – the theory of qualitative structures. The study explores how policy measures to accelerate the process of industrialization in Lithuanian agriculture after the privatization of kolkhozes and sovkhoses have encouraged and supported private farms to implement extensive growth, intensification, specialization, risk management, collaboration and innovation production strategies, and what results they have achieved.

Rasa Melnikienė – socialinių mokslų daktarė, Lietuvos agrarinės ekonomikos instituto direktorė.

E. paštas: rasa@laei.lt

Dalia Vidickienė – socialinių mokslų daktarė, Lietuvos agrarinės ekonomikos instituto vyriausioji mokslo darbuotoja.

E. paštas: dalia@laei.lt

Rasa Melnikienė – Doctor of Social Sciences, Director of the Lithuanian Institute of Agrarian Economics.

E-mail: rasa@laei.lt

Dalia Vidickienė – Doctor of Social Sciences, Chief Researcher at the Lithuanian Institute of Agrarian Economics.

E-mail: dalia@laei.lt

Straipsnis įteiktas redakcijai 2018 m. gruodžio mėn.; recenzuotas; parengtas spaudai 2019 m. sausio mėn.